

ÖDEMELER DENGESİ

Dr. İlhan Özer
Maliye Bakanlığı
Tetkik Kurulu Başkanı

Ödemeler dengesi, dış ekonomik faaliyetlerin sonunda ortaya çıkan bir bilânçodur. Ülkemizde, milletlerarası bir tasnife uygun olarak «I — Cari İşlemler: Dış Ticaret ve Görünmeyen Kalemler», «II — Sermaye Hareketleri», «III — Rezerv Hareketleri», «IV — Özel Çekiş Haklarından Kullanma», «V — Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri» başlıkları altında toplanmakta olan dövize bağlı parasal faaliyetleri kapsamına almaktadır.

Az gelişmiş ülkelerin büyük bir kısmı müzmin dış ticaret açıkları ile karşı karşıya bulunmaktadır. Bu ülkelerde, kamu sektörünün alt yapı yatırımlarını yapmaya öncelik vermesi, özel kesimin tüketim talebini karşılayacak sanayi yatırımlarına yönelmesi, halkın sınırsız ihtiyaçlarını gidermek için yerli üretim ve özellikle ithâl malları taleplerini arttırması, dış ticaret açıklarının büyümesinin başlıca sebeplerini teşkil etmiştir. Bu ülkelerde görülen enflasyon olayları da talebi kamçılayan bir unsur olmuştur. Ayrıca, bazı ülkelerin kendisinde bulunmayan kaynakları ithal zorunluğu, ödemeler dengesi açıklarına yol açmıştır. Özellikle, 1974 yılından sonra şiddetli hissedilen petrol bunalımı ve bunu takiben üretimi monopol halindeki mallarda görülen fiat artışları, gelişmiş ülkelerin petrol fiatlarındaki hızlı artışı telâfi etmek üzere, makina, silâh, ulaştırma araçları ve ilaç gibi mallarda yaptıkları fiat zamları, birçok az gelişmiş ülkeyi «ödemeler dengesini sağlamak» gayesiyle tedbir almaya sevkettir. Bunun sonucu, dünya ticaretinde daralmalar olmuş, dış

ticaret konusu bazı malların üretiminde azalmalar görülmüştür.

Ülkemiz yönünden durum, diğer az gelişmiş ülkelere benzerlik göstermektedir. Bununla beraber, 1970 yılında yapılan «devallasyon»dan sonra ödemeler dengesinde nisbi bir düzelme görülmüş, 1972 ve 1973 yıllarında döviz rezerv birikimi olmuş, bu rezervler 1974 sonundan itibaren eritilmiştir.

Cari işlemler dengesi son 25 yıldan beri devamlı açık vermektedir. Bu açıklar 1974 ve 1975 yıllarında en büyük rakamlara ulaşmıştır. Buna mukabil, görünmeyen kalemler içinde yer alan işçi dövizleri, dengeyi sağlayan en büyük kaynak olmak yoluna girmiştir. Bu arada, özel yabancı sermaye ve proje kredileri ile birlikte Döviz Çevrilebilir Mevduat gelişti, ödemeler dengesinin sağlanmasında en önemli etken olmuştur.

Ödemeler dengesinin sağlanmasına yönelmiş çalışmalar çok yönlü gayretler gösterilmesini gerektirmektedir. Ülke çapında üretim artışı sağlamak ve ihracat olunabilir kıymetler bulundurmak yanında, ithalâtın azaltılması, ithal ikâmesine yönelmiş sanayinin teşviki ve özellikle işçi döviz gelirlerini artırma gayretine yönelmesi çalışmaları devam etmektedir.

Diğer taraftan, üzerinde fazla durulmamakla beraber, sermaye hareketlerinin yarattığı bir denge üzerinde de durulması gerekmektedir. Bu konu, dış borç ana para ve faiz ödemeleri, proje kredileri, yabancı sermaye ve D.Ç.M. hesapları ile birlikte ele alınmak zorundadır.

Ödemeler Dengesi sorunları, ülke ekonomisinin dışa açıklığı arttığı ölçüde büyüklük kazanmaktadır. 1974 ve 1975 yıllarında, ülke ekonomisi ve maliyesini yönetenleri son derece meşgul etmiş başlıca sorunlar arasında sayılmaktadır.

Türkiye'nin coğrafi konumu ve çok yönlü tarımsal üretime, maden kaynaklarına ve sanayi ve hizmet kuruluşlarına imkân vermesi, ülkenin dış kaynaklara bağımlılığını azaltabilecektir. Bu suretle, ülke içinde üretimi mümkün olan tarım ve maden ürünlerinin ithalinden vazgeçilmesi gerekecektir.

Kanımızca, ödemeler dengesindeki rakamları büyültme yerine, bunların muhafazasına yönelik bir politika izlenmesi ülke çıkarları için son derece uygun olacaktır. Az gelişmiş ülkeler ile gelişmişler arasındaki ticaret hareketlerinde, az gelişmişler daima zarar görmüşlerdir.

Ülkemiz için, toplumunun talebine yeterli üretim hedef alınmalıdır. Nüfusun gelişme hızı, milli gelir artışının yaratacağı yeni mal talepleri, enflasyonun ortaya çıkaracağı hızlı talep yükselmeleri dikkate alınarak üretim plânlaması yapılmalıdır. Bu plânlamada, ihracattan önce, iç talebin karşılanması hedef olarak alınmalıdır. Kısaca, daha kapalı bir ekonomi yaratma çabaları sürdürülmelidir.

Bu araştırmada, ülkemizin ödemeler dengesinin genel bir tahlili yapıldıktan sonra, 1974 ve 1975 yıllarına ait gelişmeler ve dış ticaret açıkları belirtilecek, ihracat ve ithalât kalemleri üzerinde durulacak, işçi dövizleri ve diğer görünmeyen muameleler incelenecek, sermaye hareketleri ve özellikle yabancı sermaye ve proje kredileri üzerinde durulacaktır. Son olarak, döviz rezerv birikimi ve bu birikimi azaltan ve çoğaltan etkenler incelenecek, DÇM'ın ekonomik etkileri ve sonuçları, ihracatın teşviki için alınan tedbirler ve devalüasyon sorunları üzerinde durulacaktır.

Bu konular, ekonomik gelişmeler izlenmek ve alınan tedbirlerin kısa ve uzun vadede yaratacağı sonuçlar belirtilmek suretiyle ayrı ayrı incelenmektedir. Son kısımda, yer alan önerilere, yapılan incelemelerin sonucu olarak yer verilmektedir.

A — Ödemeler Dengesinin Genel Tahlili:

Ülkemizde son 25 yılda görülen sanayileşme gayretleri ve geçirilen 2 büyük enflasyon dönemi, ödemeler dengesine büyük etkilerde bulunmuştur. Ülkenin dış ticaret hacmi genişlediği ölçüde, bu etkiler artmıştır; bundan sonraki yıllarda da, dış ti-

caret, işçi dövizleri, yabancı sermaye ve kredi akımı sorunları güncelliğini korumağa devam edecektir.

Bugün, ödemeler dengesinde ilk hareketi yaratan kalem, «ithalât» ile ilgilidir. Ülkenin ihtiyacı olan ham maddeler, makineler, akaryakıt, gübre, tarım ürünleri, ulaştırma araçları gibi mal ve teçhizat için geniş ölçüde ithalât yapılması zorunluğa ortaya çıkmıştır. Bu ithalât için yeterli kaynaklar bulunması, başlıca sorunu teşkil etmektedir.

İthalâtın finansmanı, bugün için «ihracat», «işçi gelirleri», «turizm gelirleri», «proje kredileri», «yabancı sermaye akımı», «özel çekiş haklarının kullanımı» ve nihayet «kısa vadeli sermaye hareketleri»nden faydalanma suretiyle sağlanabilmektedir.

Bu arada, dış borçlanma ve sermaye akımı ile, dış borç ana para ve faiz ödemeleri arasında da yıllara göre değişen ilişkiler bulunmaktadır.

Genel görünümü itibariyle «ödemeler dengesi»; bazı (+) bakiye veren kalemler ile, bir kısım (—) bakiye veren kalemlerin karşılaşmasından doğan ve döviz rezervlerinin artması veya azalması sonuçları yaratan bir bilânçodur; bir ülkenin döviz imkânlarını geliştirmeden, dış borçlanma kaynakları bulmadan, bu dengenin devamlılığını sağlaması mümkün değildir.

Döviz rezervlerinin bulunmadığı, dış kaynak sağlanmasının imkânı olmadığı yıllarda, «ithalât» kısıtlamalarına gidilmektedir; ithalât kotalara bağlanmakta, döviz transferleri gecikmekte, şartlı borçlanma yollarına gidilmektedir. Bu durumlarda, ülkenin dış itibarının azaldığı, parasının dış değerinin düştüğü, dış ticaretinin sıkıştığı, anormal şartlarla dahî olsa, dış borçlanmaya gidildiği, milletlerarası para kurumları ile ilişkilerin gerginleştiği görülmektedir.

Ölkemiz yönünden konu değerlendirildiğinde, gelecek yıllarda aşağıdaki nedenlerle büyük ölçüde ithalât yapılması ge-

rekmette, bunu karşılamak için lüzumlu döviz kaynaklarının bugünden temini zarurî görülmektedir.

1 — Süratli kalkınmamızın sağlanması için, büyük temel ve sınıai yatırımlara ihtiyaç bulunmaktadır. Bunların ithali gerekmektedir; henüz ülkemizde yatırım malları sanayii mevcut değildir.

2 — 1970 yılında başlayan ve devam eden enflasyon, ithal malları taleplerini artırmıştır.

3 — Dayanıklı tüketim malları üretimine yönelmiş sanayi, devamlı şekilde ham madde ve yarı mamül madde ithalâtını teşvik etmektedir. İthalât durduğu takdirde, bu sanayinin üretim imkânları azalmaktadır.

4 — İthâl malları fiyatlarının yükselmesi, daha fazla dövizle ödeme yapılmasını gerektirmektedir.

5 — Millî gelir artışı, işçi gelirlerinin yükselişi, işçi döviz gelirlerinin büyük kısmının tüketime yönelmesi, ithâl malı talebini kamçulamaktadır.

Önümüzdeki 10 yılda, yukarıda tesbit ettiğimiz bu durum devamlılığını sürdürecektir.

Aşağıya kaydedilen son 6 yıla ait ödemeler dengesi rakamları, ülkemizin dış hareketliliğindeki süratli gelişmeyi göstermekte ve ileriye doğru tahminlerde bulunma imkânlarını vermektedir.

ÖDEMELER DENGESİ (Milyon dolar)

	1970	1971	1972	1973	1974	1975
I — Cari İşlemler						
A — Dış Ticaret						
1 — İthalât	588	677	885	1317	1532	1401
2 — İthalât	-948	-1171	-1563	-2099	-3777	-4738
Dış Ticaret						
Dengesî	-360	-494	-678	-782	-2245	-3337
B — Görünmeyen Kalemler						
1 — Dış Borç						
Faizleri	-48	-47	-62	-59	-103	-124
2 — Turizm-Dış						
Seyahat	4	21	44	78	42	46
3 — İşçi						
Gelirleri	273	471	740	1183	1426	1312
4 — Proje Kre,						
Hizmet,	-30	-32	-35	-24	-17	-
5 — Kâr						
Transferleri	-33	-36	-35	-36	-71	-36
6 — Diğer						
Görünmeyener	14	2	12	92	222	252
Görünmeyen Ka.						
Dengesî	180	379	640	1236	1499	1450
C — Enfrastrüktür						
ve Off-Shore	8	6	30	19	27	23
Cari İşlemler Dengesî	-173	-109	8	-489	-719	-1865
II — Sermaye Hareketleri						
1 — Dış Borç						
ödemeleri	-173	-125	-235	-72	-126	-118
2 — TL, Gıda İthalâtı	83	55	18	-	-	-
3 — Özel yabancı						
sermaye	58	45	43	79	88	304

4 — Proje kredisi	179	219	222	328	268	259
5 — Bedelsiz ithalat	34	27	39	50	58	98
6 — Program Kredisi	133	59	73	48	3	5
7 — Uluslararası Kurumlar	100	—	35	—	—	—
Sermaye Hareketleri Dengesi	414	346	195	432	291	550
GENEL DENGE	242	235	187	918	— 428	—1315
III — Rezerv Hareketleri	—236	— 285	— 564	— 728	431	417
IV — Özel Çekis Hakları Kullanımı	18	—	— 18	—	— 8	301
V — Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri	—	—	413	— 224	60	608
VI — Net Hata ve Noksan	— 24	50	— 18	34	— 55	— 11

Kaynak : Hazine Genel Md. Aylık Ekonomik Göstergeleri ve TUSIAD'ın 1975 Raporu.

Son 6 yıla ait denge tablosunun tetkikinden çıkan sonuçlar şöyle özetlenebilir.

1 — Dış ticaret dengesi sağlanmamıştır; sağlanması da mümkün görülmemektedir. Son 2 yıl içindeki açıklar (— 2.245.3 ve —3.337.5 milyon dolar), daha önceki yıllara göre, tahmin edilen miktarların üstündedir.

2 — İşçi döviz gelirleri son 3 yılda büyük artışlar göstermiştir. Bu gelirler, ihracat gelirlerine yaklaşmıştır.

3 — Dış borç ödemeleri, dış borç faiz ödemeleri, yabancı sermaye kâr transferleri, fazla önemli kalemler gibi görünmekle beraber, toplu olarak ele alındığında 1975 de (— 124.0, — 117.5, — 36.3) 280 milyon dolarlık dış transfere sebep olmuştur.

4 — Özel yabancı sermaye girişi 1975 de 304.8 milyon do-

lara ulaşmıştır. Proje kredilerinde, aynı yıl 259.3 milyon dolarlık giriş görülmektedir.

5 — Döviz rezervlerinde son 2 yılda azalış görülmektedir. Buna mukabil, kısa vadeli sermaye hareketleri ile rezerv dengesi sağlanmaktadır.

B — 1974 ve 1975 Yıllarındaki Gelişmeler:

Son 2 yılda, ödemeler dengesinin bütün kalemlerinde büyük rakamlara ulaşılmıştır. İthalât, ihracat, işçi döviz gelirleri, dış borç ana para ve faiz ödemeleri, yabancı sermaye girişi, proje ve program kredisi girişleri ve nihayet rezerv birikimi ve azalışı rakamları, 1973'le mukayese edildiğinde, büyük artışlar göstermektedir.

Bu 2 yılı etkileyen en önemli unsurlar, «döviz rezerv hareketleri» ve «kısa vadeli sermaye hareketleri» ile ilgilidir.

a — Döviz rezerv hareketleri:

1972, 1973, 1974 ve 1975 yıllarında «altın ve konvertibl döviz rezervleri» aşağıdaki seyri göstermiştir.

Aylar	(Miyon dolar)			
	1972	1973	1974	1975
Ocak	810	1.398	2.085	1.587
Şubat	861	1.520	2.120	1.396
Mart	892	1.629	2.169	1.322
Nisan	802	1.622	2.146	1.129
Mayıs	821	1.669	2.172	1.049
Haziran	822	1.725	2.084	1.008
Temmuz	843	1.880	2.148	1.103
Ağustos	953	2.006	2.142	1.213
Eylül	1.053	2.011	2.039	1.146
Ekim	1.125	2.037	1.941	
Kasım	1.236	1.993	1.832	
Aralık	1.313	2.024	1.682	

Bu tablonun tetkikinden çıkan sonuçlar şunlardır.

1 — 1972 ve 1973 yıllarında rezerv birikimi olmuştur. Bu birikim 1974 yılı ortalarına kadar sürmüştür.

2 — Döviz rezerv birikiminde, işçi dövizleriyle ihracatta hızlı artışların rolü olmuştur.

3 — Rezervler, 1974 ortasından sonra azalmağa başlamış ve bu azalma, 1975 yılında devam etmiştir.

b — Kısa vadeli sermaye hareketleri:

1975 yılında «Dövizle Çevrilebilir Mevduat hesabı» adlıye bankalarda görülen mevduat, 3 yönü fayda sağlamıştır.

1 — Bu mevduat, döviz rezervleri arasında yer aldığından, rezervlerdeki büyük azalışlar durgunluğa dönüşmüştür.

2 — Milletlerarası para piyasalarından, ülkeye girişi sağlanan D.Ç.M., sinai ve ticari kredi olanakları yaratmış ve bir süre kredi sıkıntısını önlemiştir.

3 — Bu mevduat hesabı, «vadeli tasarruf mevduatı» rakamlarının artışının nedeni olmuştur.

Buna mukabil, bu tür mevduat, yüksek faiz ödemeleri ve ana paranın iadesi sırasında yaratacağı sıkıntılar sebebiyle büyük tenkitlere yol açmıştır.

1975 yılı Mayıs ayında alınan tedbirlerle yurda girişi sağlanan D.Ç.M. hesabındaki artışlar şöyledir:

(Milyon dolar)

1975	DQM. Girişi	DQM. Bakiyesi
Mayıs	—	120.4
Haziran	305.2	425.6
Temmuz	160.0	585.6
Ağustos	131.2	716.8
Eylül	81.8	798.6
Ekim	60.4	859.2
Kasım	71.4	930.6
Aralık	43.1	973.7

C — Dış Ticaret Açığı:

1961 yılından, 1975 yılı sonuna kadar «dış ticaret açıkları» şu seyri göstermiştir.

Yıllar	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967
İthalât	—510	—622	—688	—537	—572	—718	—685
İhracat	347	381	368	411	464	490	523
Ticaret Den.	—163	—241	—320	—126	—108	—228	—162

Yıllar	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975
İthalât	—764	—801	—948	—1171	—1563	—2086	—3777	—4738
İhracat	496	537	588	677	888	1317	1532	1401
Tic. Den.	—268	—264	—360	—494	—678	—769	—2245	—3337

Bu tablodaki gelişmeler şöyle değerlendirilmektedir.

1 — 1970 yılına kadar «ticaret dengesi» fazla açık vermemiştir. 1974 ve 1975 yılına ait açıklar dikkati çekecek büyüklüktedir.

2 — İhracat rakamları ilk defa 1967 yılında 500 milyon doları aştığında, ülke çapında memnuniyet sebebi olmuştur.

3 — İthalât miktarı ilk defa 1971 yılında 1 milyar dolar tavanını aşmış, 1974 ve 1975 de program tahminlerini de aşan büyüklüklere ulaşmıştır.

a — İhracattaki Gelişmeler:

Başlıca maddelere göre ihracatımızın son 3 yıldaki gelişmesi şöyledir:

Yıllar	Tarım Ürünleri	Sanayi Ürünleri	Maden Cevherleri	Toplam
1973	858.026	440.112	18.946	1.317.084
1974	906.272	586.644	39.266	1.532.182
1975	831.121	509.074	60.879	1.401.074

Kaynak : Aylık Ekonomik Göstergeler,
HAZMIT.

Bu tablonun, maddeleri de kapsayan daha ayrıntılı rakamları aşağıya alınmıştır :

Başlıca Maddelere Göre İhracat
(Milyon dolar)

	1972	1973	1974	1975
I — Tarım ürünleri	597.1	858.0	906.2	831.1
A — Bitkisel	556.6	797.1	816.1	759.8
1 — Fındık	116.5	121.6	173.2	153.8
2 — Tütün	130.8	132.8	204.4	182.3
3 — Pamuk	191.3	305.3	243.9	230.3
4 — Kuru üzüm	31.1	58.2	53.8	45.4
5 — İncir	9.9	16.0	17.2	18.8
6 — Meyveler	34.1	78.4	70.1	74.8
7 — Sebzeler	14.7	37.1	26.7	31.9
8 — Diğerleri	28.0	47.2	26.4	22.3
B — Hayvansal	40.5	60.9	90.2	71.2
1 — Kesimlik Ha.	16.3	25.5	47.8	25.4
2 — Balıklar	9.0	10.9	13.0	11.0
3 — Diğerleri	15.2	24.4	29.3	34.8

II — Sanayi ürünleri	271.4	440.1	586.6	509.1
1 — Dokumalar	63.1	121.2	182.6	144.1
2 — Şeker	23.8	2.1	6.1	3.2
3 — Zeytinyağı	2.6	47.8	15.1	31.6
4 — Petrol ürünle.	22.7	49.2	70.1	50.4
5 — Bakır	0.8	5.8	20.8	6.5
6 — Diğerleri	158.2	213.8	291.9	273.5
III — Maden Cevherleri	16.4	18.9	39.2	60.9
1 — Krom	11.6	13.5	23.1	51.8
2 — Diğerleri	4.7	5.4	16.1	9.3
Toplam :	884.9	1.317.1	1.532.1	1.401.1

Kaynak : Yıllık Ekonomik Raporlar. 1974 ve 1975.

4 yıllık ihracat kalemlerini kapsayan bu tablonun tetkiki, çeşitli yorumların yapılmasına imkân vermektedir. Önce, 1975 yılında, 1974 yılına göre ihracatın % 8.6 nisbetinde gerilediğini ve bu gerilemede sanayi ürünlerinin % 13.2 nisbetinde, tarım ürünlerinin % 8.3 nisbetinde rolü bulunduğunu belirtmek gerekmektedir. Tablonun diğer kalemlerinden çıkan sonuçlar ise şunlardır:

1 — Geleneksel ihraç mallarımızın (bu mallar, pamuk tütün, fındık ve üzumdür.) genel ihracatımız içindeki yeri % 50 nisbetini her zaman aşmaktadır.

2 — 1974 yılında, tarım ürünleri ihracatının % 59.2, Sanayi ürünler ihracatının % 38.3, maden ihracatının % 2.6 nisbetinde yeri olmuştur. 10 yıl önce 1964 de bu nisbetler; tarım ürünleri için % 75.8, sanayi ürünleri için % 20.5, madenler için % 3.6 idi.

1973 (Milyon dolar)

1974

1975

Prog. Gerçekleşme Program Gerçekleşme Prog. Gerçekleşme

900 1.317.1 1.400 1.532.2 2.000 1.401.1

1976 yılı için 2.1 milyar dolarlık bir ihracat öngörülmekte ve programa kaydedilmiş bulunmaktadır.

5 — İhracatımızın (tarım, sanayi ve maden) sektörlerine göre son 16 yıldaki gelişmesi ve gelişme nisbetleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Yıllar	Toplam İhracat	Tarım İhracat	Sanayi İhracatı	Maden İhracatı	Tarım Toplam	Sanayi Toplam	Maden Toplam
1960	320.7	238	63	19	74	19	6
1961	346.7	274	54	18	79	16	5
1962	381.2	296	96	16	78	18	4
1963	368.0	284	73	10	77	20	3
1964	410.8	311	84	14	76	21	4
1965	463.7	351	91	21	76	20	4
1966	490.0	379	89	23	77	18	5
1967	522.4	420	81	21	80	15	4
1968	496.3	388	94	14	78	19	3
1969	536.8	385	135	18	72	25	3
1970	588.5	429	139	20	73	24	4
1971	676.6	480	175	21	71	26	3
1972	885.0	597	271	16	67	31	2
1973	1317.0	858	440	19	65	33	1
1974	1532.2	906	586	39	59	38	3
1975	1401.1	831	509	60	58	37	4

Bu tablodan, ihracatta sanayi ürünlerine doğru bir büyümenin görüldüğü, tarım ürünleri ihracatının nisbi öneminin gittikçe azaldığı (son 16 yılda % 74 den % 58 e indiği) tesbit edilmektedir.

- İthalâtta Gelişmeler:

İthalât rakamlarındaki büyüme ve ithalâtın finansman sorununun çözümlenmesi, son yılların en önemli ekonomik konuları arasında yer almaktadır. Ekonomimizin dış bağılılığı arttıkça dış ticaret açıkları büyümekte, ithalât kalemlerinde yer alan rakamlar her yıl bir önceki yılı aşmaktadır.

Aşağıya kaydedilen «başlıca maddelere göre ithalât» rakamları, ülkemizde son üç yıla ait gelişmeleri belirtmektedir.

Başlıca Maddelere Göre İthalât (Milyon dolar)

	1973	1974	1975
I — Tarım ürünleri	46.1	276.4	161.5
A — Bitkisel	39.9	269.6	152.4
1 — Hububat	26.6	245.5	278.7
2 — Kahve, Çay, Baharat	10.9	19.2	5.6
3 — Diğerleri	2.3	4.8	5.6
B — Hayvansal	6.1	6.8	9.2
1 — Canlı Hayvanlar	3.4	1.3	5.3
2 — Hayvan Mahsulleri	2.7	5.4	3.8
II — Sanayi ürünleri	1.726.1	2.840.1	3.809.2
A — Ham Madde ve İşlenmişler	798.9	1.676.5	2.068.4
1 — Akaryakıt ve P.O.L.	221.5	762.8	811.5
2 — Gübreler	131.5	101.2	48.3
3 — Dokuma maddeleri	52.8	101.1	118.1
4 — Kimyevi müstahzar.	147.4	233.3	364.7
5 — Kâğıt ham maddesi ve kâğıt	22.6	38.2	41.1
6 — Hayvani ve nebati yağlar	3.9	16.8	124.1
7 — Diğerleri	219.1	243.1	360.5
B — Donatım maddeleri	927.1	1.163.4	1.740.9
1 — Kazanlar ve makina.	652.7	826.1	1.277.0
2 — Optik ölçü, âlet ve cihazlar	40.5	50.7	67.9
3 — Nakil vasıtaları	233.9	286.6	395.9
III — Madenler	313.9	661.1	767.7
Toplam :	2.086.2	3.777.5	4.738.5

Kaynak : Aylık Ekonomik Göstergeler.

Son 3 yıla ait ithalât tablosunun tetkikinden şu sonuçlar çıkmaktadır.

1 — Ülkemiz 1973 ve 1974 yıllarında önemli miktarlarda hububat ithâl etmiştir. Bizim gibi, tahıl üretimi ile 2 - 3 misli nüfusu besleyecek büyüklükte ve İkli m kuşağında olan bir ülkenin hububat ithâl etmesini normal karşılamamak lâzımdır.

2 — Akaryakıt için ödenen dövizler, 1973 sonunda yapılan petrol zamları nedeniyle, son derece artmıştır. Yerli petrol üretimi için büyük yatırımlar yapılması gerekmektedir.

3 — Bir tarım ülkesi olarak, sun'î gübre, tarım ilâçları, traktör ithaline ayrılan ithal fonlarını üzüntü ile karşılamalıyız. Bunların tamamının yerli üretimle karşılanması büyük döviz tasarrufu sağlayacaktır.

4 — Başlıcası demir ithalâtı olmak üzere çeşitli madenlerin ithali, ödemeler dengemizi zorlamaktadır. Ülkemizde çok çeşitli ve kıymetli maden cevherleri bulunmakta ve bir kısmı ihraç edilmektedir. Maden ithalâtını azaltmak üzere, süratle demir ve çelik üreten fabrikaların kurulması gerekmektedir.

5 — Ülkemize yüklü dokuma ham maddeleri, kimyevi müstahzarlar, yağlar, ulaştırma araçları, kazanlar ve makineler büyük ölçüde ithal edilmektedir. Bunların bir kısmının sanayii kurulmak üzere; bir kısmının yerli üretimi yetmemektedir. Ülkede üretimi mümkün her türlü sanayi mamûlünün, maliyetler üzerinde fazlasıyla durulmaksızın, yerli üretiminin sağlanması gerekmektedir.

Son olarak bir önemli nokta üzerinde durulması faydalı görülmektedir:

İthalât rakamları arttıkça, gümrük kapılarında tahsil edilen vergi ve resimlerin hasılatı çoğalmaktadır. Ancak, gümrük vergi ve resimlerinin muafiyetleri genişledikçe, ithalâtın hızlı artışına rağmen bu gelir kaynağından fazla verim alınamamaktadır. Bazı merciler, ithalâtın artmasını vergi yönünden isterler; bazı merciler ise, döviz kıtlığı nedeniyle ithalâta kısıtlamalar yapılmasını tavsiye ederler. Bu gelişki durumun, ülke çıkarlarına uygun şekilde çözümlenmesi temenni edilmektedir.

D — İşçi Dövizleri:

Ödemeler Dengemizde en önemli kalemlerden biri de «işçi döviz gelirleri» dir. Bu kaynaktan gelen dövizler, 1973, 1974 ve 1975 yıllarında hemen hemen ihraçat gelirlerine yaklaşmıştır.

	1973	1974	1975
İhracat Geliri (Milyon \$)	1.317.1	1.532.2	1.401.1
İşçi Döviz Geliri	1.183.2	1.426.3	1.312.3

İşçi döviz gelirleri, 1965 yılına kadar önemli bir kaynak değildi; 1970 yılında yapılan % 66.6 nisbetindeki devalüasyon bu kaynağın gelirlerini hızla arttırmıştır. Aşağıda son 11 yılda bu kaynaktan gelen dövizler gösterilmektedir. (Milyon dolar olarak)

1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975
70	115	93	107	141	273	471	740	1183	1426	1312

Kaynak : (Yıllık Ekonomik Rapor 1975).

Aylara göre işçi döviz gelirleri akımı şöyledir :

	1971	1974	1975	1976
Ocak	82.6	122.0	143.8	70.9
Şubat	55.6	78.8	73.2	
Mart	60.4	88.6	69.1	
Nisan	69.5	61.2	80.8	
Mayıs	83.0	107.8	68.3	
Haziran	93.2	106.7	81.9	
Temmuz	180.1	209.1	183.1	
Ağustos	165.7	204.8	171.7	
Eylül	105.1	135.7	139.4	
Ekim	83.5	95.0	111.8	
Kasım	81.4	84.1	89.7	
Aralık	119.9	131.8	99.3	
Toplam	1.183.2	1.426.2	1.312.3	

Kaynak : HAZMİT. Aylık Ekonomik Göstergeler,
Ocak — Şubat 1976.

Bu konuda yayınlanan rakamlardan şu sonuçlar çıkmaktadır.

1 — İşçi dövizleri Temmuz - Ağustos ve Aralık - Ocak aylarında hızlı bir artış göstermektedir.

2 — 1975 yılı sonunda işçi bir devalüasyon bekleyişi içine girmiştir.

3 — İşçi dövizleri, genellikle en kıymetli ve dengeli paralar olan D. Mark ve İsviçre Fransı olarak gelmektedir.

4 — Bu gelirler, ihracat gelirleri kadar önem kazanmıştır.

Yurt dışındaki işçilerin çeşitli Avrupa bankalarında 5-6 milyar D. Mark (30 milyar T. Lirası) tasarrufları olduğu, son yılda çeşitli yazarlarca belirtilmiştir.

İşçi döviz tasarrufları konusunda birçok araştırmalar mevcuttur. Türk işçisi, halen B. Almanya, Fransa, Avusturya, Belçika, Hollanda, Danimarka, İsveç, Avusturalya, Libya ve İsviçre'de çalışmaktadır. Yurt içi emek fazlasının yurt dışına aktarılmasında 4 yönlü gaye görülmektedir. Yurt içinde miktarı 2 milyonu aşan işsizler grubunun baskısını azaltmak, yurt dışında modern teknik aletler kullanımını öğrenen disiplinli bir işgücü yetiştirmek, işçi tasarruflarını yatırımlara yöneltmek suretiyle ekonomik kalkınmayı hızlandırmak ve döviz bilânçosunda dengeyi sağlamak.

İşçi dövizlerinin devamlı akışını sağlamak üzere ileri sürülen öneriler genellikle aşağıdaki noktalar etrafında toplanmaktadır.

1 — İşçi dövizleri için ayrı bir kur uygulanması, (bu dövizlere primli ödeme yapılması).

2 — İşçi dövizleri ile, yurda dönen işçinin de ortak olacağı yeni yatırımlar yapılması, bunlara iş ve kâr garantisi verilmesi,

3 — Kamu İktisadi Kuruluşlarının kârlı olanlarına, işçinin döviz karşılığı ortak edilmesi,

4 — İşçinin, tarla, arsa, bina gibi verimi düşük gayrimenkullere yatırım yapması yerine, işçi ortaklıkları kurmasının teşviki.

Yurt dışındaki işçilerimizin geri dönmelerini olağan karşılayıp, bu döviz kaynağına devamlı bir denge unsuru olarak bakmak gerekmektedir.

E - Görünmeyen Kalemler:

Ödemeler Dengesinde «Görünmeyen Kalemler» arasında en önemli yeri işgal eden «işçi gelirleri» hakkında, bundan önceki kısımda gereken bilgiler verilmişti. Görünmeyen kalemler içinde, işçi dövizleri dışında «dış borç faiz ödemeleri, turizm ve dış seyahat gelirleri, kâr transferleri, proje kredileri hizmet ödemeleri ve diğer görünmeyen kalemler = banka, sigorta, ulaştırma (= kara, deniz ve hava navlun) ödemeleri» yer almaktadır.

Bu kalemlerin son 3 yıla ait rakamsal seyri şöyledir: (milyon dolar olarak)

	1973	1974	1975
Dış borç faiz ödemeleri	— 59.0	— 102.4	— 124.0
Turizm ve dış seyahatler	+ 78.5	+ 41.8	+ 45.9
İşçi Gelirleri	+ 1.183.2	+1.426.3	+1.312.3
Kâr Transferleri	— 34.8	— 71.1	— 36.3
Proje kredileri hizmet ödemeleri	— 24.0	— 17.0	—
Diğerleri (banka, sigorta, ulaştırma vs.)	+ 92.5	+ 221.7	+ 251.9
Görünmeyen Kalemler	+ 1.236.4	+1.490.3	+1.499.3

Ödemeler Dengesinin, çok defa üzerinde durulmaayan bu kalemleri hakkında kısa bilgiler verelim:

1 — Dış Borç Faiz Ödemeleri:

Bu ödemeler, memleketimizin milletlerarası mali kuruluşlardan ve bankalardan veya diğer devletlerden sağladığı krediler karşılığı ödediği faizlerdir. Ana para ödemeleri (sermaye hareketleri)bölümünde, faiz ödemeleri (görünmeyen kalemler) bölümünde kayıtlıdır.

Ülkemizin dış borçları 30.9.1975 tarihi itibarıyla 2 milyar 937 milyon dolardır. Bu miktarın 2 milyar 490 milyon dolarlık kısmı Devlet bütçesinden, geri kalan 245 milyon dolarlık kısmı

özel sektör tarafından, 104 milyon dolarlık kısmı bütçe dışı kamu sektörünce ödenecektir. Türk lirası ile ödenecek dış borçlarımız ise 3 milyar 455 milyon lira tutarındadır.

Dünya Bankasının 31.10.1975 tarihli raporuna göre, ülkemizde fert başına düşen dış borç miktarı 99 dolardır. Bu rakam birçok gelişmekte olan ülkeye göre düşük bulunmakta ve Türkiye'nin dış borçlanma imkânı olduğu ifade edilmektedir.

2 — Turizm ve Dış Seyahat Gelirleri:

Ülkemizin büyük ve zengin turistik kapasitesine rağmen, turizm bilançosu, ilk defa 1970 yılında pozitif bakiye vermiştir. Son 3 yılda, dış seyahat gelir ve giderlerinin rakamsal gelişmesi şöyledir: (Bin dolar olarak)

	1973	1974	1975
Gelirler	171.477	193.684	200.861
Giderler	93.013	151.997	154.954
Dış Seyahat Dengesi	78.464	41.687	45.907

Bu gelirleri artırmak için, (reklam, alt yapının geliştirilmesi, hizmetlerin iyileştirilmesi, konaklama birimlerinin artırılması, vb. sorunların çözümü) gerekmektedir. Bunlar için de eğitim, Devlet yardımı, ucuz kredi temini gibi geliştirici araçlara gerek bulunmaktadır.

3 — Kâr Transferleri:

Yabancı sermaye ile ilgili bölümde ele alınacak bir konudur. Yabancı sermaye girişleri arttıkça ve bu sermayenin kâr miktarı yükseldikçe «kâr transferleri» de çoğalmaktadır. Bu transferler, 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanununun tanıdığı garantiler dahilinde yapılmakta, ancak transferden ön-

ce vergi inceleme elemanlarınca, beyan edilen kâr'ın gerçek olup olmadığı araştırılmaktadır. Kâr transferlerinde bir kısıtlama yapılmadığından, getirdiği yabancı sermayenin birkaç katı kârı dışarıya transfer eden firmalar olmuştur.

4 — Proje Kredileri Hizmet Ödemeleri:

Milletlerarası kurumlar ve bankalardan alınan «proje kredileri», sermaye hareketleri bölümünün ana kalemlerinden birini teşkil etmektedir. Genellikle, dış borçlanmalarda, kredi anlaşmalarında «projenin yapımı, ihalesi, denetimi» sırasında birçok müşavirlik hizmeti yapılmasıyla ilgili maddeler bulunmaktadır. Bu hizmetler karşılığında yapılan ödemeler, döviz azaltıcı kalemler arasında yer alırlar.

5 — Diğer Görünmeyen Kalemler:

Bunlar, genellikle hizmet karşılığı olarak alınan ücret, komisyon, kira, navlun, gibi gelirlerdir. Banka ve sigorta şirketlerinin hizmet karşılıkları, ihracat ve ithalata tavassut eden şahıs ve firmaların komisyonları, kara, deniz, hava ulaştırma kurumlarının navlun gelirleri bu kalem içinde toplanmaktadır.

Ödemeler Dengesinde «Görünmeyen kalemlerin geliştirilmesi» için alınması gereken tedbirleri, kısaca belirtmek yerinde olacaktır.

1 — Dış borç faiz ödemeleri, dış borçların azaltılmasına veya iyi şartlarla (ucuz faizle) borçlanma imkânlarına bağlıdır. Dünya para piyasasından düşük faizle alınacak borçlar, bu kalemin ağırlığını giderebilir. Faiz oranının % 10'un üzerine taşmaması, faizsiz kredi kurumlarına (İslâm Bankası gibi) başvurulması, kredinin verimli yatırımlara kaydırılması önerilebilir.

2 — Ülke halkının dış seyahatler ve verilecek döviz miktarları kısıtlanabilir, Dış Seyahat Harcamaları Vergisi yeniden bir araç olarak kullanılabilir, hacı seyahatleri sınırlandırılabilir;

bu suretle dış seyahat giderleri azaltılır. Geniş bir kampanya ile, turist girişleri sağlanabilir; bunun için gerekli şartlar hazırlanabilir.

3 — Yabancı sermaye kâr transferleri için kısıtlayıcı tedbirler alınabilir. Hudutsuz kâr transferi yolu kapatılır, aşırı kârlar vergileme yolu ile emilebilir. Gerekliğinde, oto-finansman yoluna gidilmesi önerilebilir.

4 — Proje kredilerinde, proje yapımı ve kontrolü için (dış borç veren) müesseselere ödenen hizmet karşılıkları azaltılabilir. Dış borçlanma mukavelelerinde yer alan «hizmet karşılıkları» fazi oranına eklenmekte ve dış borçların maliyetleri yükselmektedir. Proje yapımı ve kontrolü, yerli firmalara bırakılabilir.

5 — Ulaştırma kesiminin büyümesi, hizmet dövizlerini arttıracaktır. D. B. Deniz Nakliyatı, Türk Hava Yolları, Denizcilik Bankası, sermaye ve vasıta yönlerinden takviye edilebilir. Yurt dışında Türk Banka ve Sigorta Şirketlerinin kurulması teşvik edilebilir.

Özellikle deniz taşımacılığında süratli bir büyüme potansiyeli vardır. İhraç ettiğimiz mallar ile ithalâtımız Türk Bayraklı gemilerle yapılmalıdır. Bugün dış deniz ulaşımında 1/3 nisbetinde rolü olan D. B. Deniz Nakliyatının nisbi rolü 2/3'e çıkarıldığı takdirde, görünmeyen kalemlerdeki (net) artış çoğalacaktır.

F — Sermaye Hareketleri ve Özel Yabancı Sermaye :

a — Sermaye hareketlerinin başında «Dış Borç Ödemeleri» gelmektedir. Dış borç girişleri ise «proje ve program kredisi» ve «özel yabancı sermaye» adı altında olmaktadır.

Dış borç ödemeleri, alınan kredilerin ve sermayenin geri dönüşünü ifade eder; bunların faiz ve kâr ödemeleri «görünmeyen kalemler» arasındadır. Dış borçlar, genellikle 10-20 yıllık vadelerle yapılmakta, belli ödemesiz süre tanınmaktadır. Ülkenin dış borçlanma kapasitesi, daha önceki borçları, milli gelir ar-

tışı ve bu gelirin dış borç ödeme gücü ile ilgilidir. Milletlerarası kurumlar, bazı büyük yatırım projelerine kaynak temini sırasında, ülkenin işletilen milli kaynaklarını granti olarak görmektedirler. Günümüzde, milletlerarası hibeler azalmış, düşük faizli yatırım proje kredileri çoğalmıştır.

b — Özel yabancı sermaye girişleri; modern teknik bilgi, yeni üretim alanları açılması, istihdam sorununa çözüm getirmesi, mal üretiminin yenilenmesi gibi hususlarla birlikte ele alınmaktadır. Bu çok yönlü fayda yanında, yabancı sermayenin ülke kaynaklarını azamî istismarı, aşırı kâr transfer etme gayretleri, teknik sırlarını açıklamaması, emek yoğun yatırım yerine sermaye-yoğun yatırımları tercih etmesi gibi sakıncaları vardır. Ülkemiz, 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu ile, en geniş şekilde «özel yabancı sermaye» girişini teşvik ettiği halde, özellikle yiyecek sanayi üzerinde girişlerin kısıtlanması sonucu, hızlı bir sermaye akımı görülmemektedir.

c — Proje kredileri girişleri, ödemeler dengemizde önemli bir kalem niteliğindedir. Milletlerarası finansman kuruluşları arasında Dünya Bankası gurubu (Dünya Bankası, Milletlerarası Kalkınma Birliği ve Milletlerarası Finansman Kurumu) önemli rol oynamaktadır. Ayrıca Avrupa Yatırım Bankası, Milletlerarası Para Fonu kredileri de kullanılmaktadır. Bu krediler, bir proje bazına oturtulduğundan, ülke kalkınmasına son derece yararlıdırlar. Ülkemizin, yeni projelerle, bu mali ve ekonomik kurumlardan borç sağlaması temenni edilmektedir. 1976 yılında KİT'lerin finansmanı için dış proje kredisi ve dünya sermaye piyasasından 15 milyar TL. karşılığı borç sağlanması öngörülmüştür.

d — Bedelsiz ithalâtın gerçek rakamlarını tesbit edebilmek son derece güçtür. Bu ithalât şekli, son yıllarda, otomobil, traktör, küçük ev aletleri ve ev eşyası şeklinde görülmektedir. Hazine tarafından çıkartılan tebliğlerle, bedelsiz ithalâtın hudutları genişletilmekte veya daraltılmaktadır. Bu ithalâtın «ithalât ikâmesi sanayii» kurulmak suretiyle azaltılması gerekmektedir. Ayrıca, dış seyahat harcamalarının kısıtlanması, dışardan getirilen bazı malların yerli sanayiinin kurulması, ödemeler dengesini

de halen 100 milyon dolarlık yeri olan «bedelsiz ithalât»ın miktarını azaltacaktır.

G — Rezerv Hareketleri :

Ödemeler dengesi, (3) bölüm halinde incelenmektedir.

a— Pozitif bakiye veren kalemler: (İhracat, turizm, işçi gelirleri, banka-sigorta-ulaştırma kesimi gelirleri, yabancı sermaye, proje kredisi, bedelsiz ithalât.)

b — Negatif bakiye veren kalemler: (İthalât, dış borç ana para ve faiz ödemeleri, yabancı sermaye kâr transferleri, proje kredileri hizmet ödemeleri.)

c — Denkleştirici kalemler: (Rezerv artışı veya azalışları, özel çekiş haklarını kullanma, kısa vadeli sermaye hareketleri.)

Kısaca bu son bölüm üzerinde duralım.

1 — Döviz rezerv hareketleri, rezerv artışı veya azalışı şeklinde kendisini gösterir. Ülkemizde 1972 ve 1973 yıllarında rezerv birikimi olmuş, 1974 ve 1975 de bu birikim azalmıştır.

2 — Özel çekiş hakları, Milletlerarası Para Fonunun tanıdığı haklardır. Özel çekiş hakkı tanınan ülke, bu hakla kaynak yaratmakta, bu hakkı Fon tarafından gösterilen bir üyeye transfer edebilmekte ve karşılığında aldığı parayı kullanabilmektedir. 1975 yılında bu yolla ülkemiz, 301.2 milyon dolarlık bir kullanımda bulunmuştur.

3 — Döviz çevrilebilir mevduat hesabına gelince, 1975 yılı Mayıs ayında alınan kararlarla bu hesapta büyük artışlar olmuştur. (8 Mayıs 1975) Bu tarihte 120.4 milyon dolar bakiye veren D.Ç.M. hesabı, Aralık 1975 sonunda 973.7 milyona yükselmiştir.

Aslında D.Ç.M. hesabı, Mayıs 1976 de 1.3 milyar dolara ulaşan bakiyesi ile, Türk ekonomisine şu etkilerde bulunmuştur:

1 — Dış ödemeler dengesinde, hızla büyüyen açığın, kısmen bu yolla telâfi edilebileceği anlaşılmıştır.

2 — D.Ç.M., ülke sanayi ve ticaret kesimlerinin kredi taleplerinin karşılanmasında rol oynamıştır. (Mevduat hacmi genişlemesi, buna paralel kredi talebinin karşılanması görülmüştür.)

3 — 1975 yılında ithâl talepleri süratle karşılanmış, ekonomik canlılık (büyüme) engellenmemiştir.

Bununla beraber D.Ç.M.a devamlı ve güvenilir bir kaynak olarak bakmamak gerekmektedir. Bu mevduat, hangi kaynaklardan ülkemize gelmiştir, vadeleri nedir, ne gibi yatırımlarda kullanılmıştır, sorunları çözümlenmemiştir.

Eğer D.Ç.M., dışarda yaşayan Türk uyruklu şahısların mevduatı ise, bu durumdan endişe etmemek gerekmektedir. D.Ç.M. nin büyük rakamlara ulaşması ise, ülke ekonomisinin zor dönemlerinde bir baskı unsuru olabilecektir.

D.Ç.M. ülke kalkınması için kullanıldığı takdirde, (diğer bir deyimle ticarî spekülasyon aracı değil, gerçek üretken yatırımlara gitmekte ise), gereken hizmeti ifa etmiş demektir.

H — İhracatın Teşviki:

Ödemeler dengesinin gerçek anlamda kurtarıcı kalemler «İhracat» sayılmalıdır. İşçi dövizleri, yabancı sermaye, dış krediler, D.Ç.M. hesabındaki artışlar, bu bengenin geçici olarak çözüme bağlanmasına ve yıllık sorunların geçirilmesine imkân vermektedirler.

İhracatı artırma konusunda alınması gereken tedbirler çok yönlü olmakla beraber, aşağıdaki ana noktalarda toplanabilir.

a — **İhracatta Vergi İadesi** : Önemli bir teşvik tedbiri olarak bütün ülkelerde kullanılmaktadır. Nisbetler yüksek tutulduğunda, ihracat artmakta ancak dolar maliyeti yükselmekte ve kaçakçılık cazip hale gelmektedir. Kontrollü bir vergi iadesi sis-

temi ihracatı teşvik edebilir. İhracatta vergi iadesi, bir sübvansiyon olarak hesaplanmaka ve bütçeden ödenmektedir.

b — **İhraç edilebilir fazla yaratmak** : Gerek tarımsal üretimde, gerekse sanayi mallarında, yurt içi ihtiyacın üzerinde bir üretim politikası yürütülebilir. Dünya pazarlarında arandılan, fiyatları yüksek görülen malların üretimi teşvik edilebilir. Dünya nüfusunun hızlı artışı, tarım ürünleri ihtiyacı yaratmıştır. Petrol zengini komşu ülkeler, sınai mamûllerimizi talep etmektedirler. Bu durumdan faydalanmak gerekmektedir.

c — **Pazarlama sorunlarının çözülmesi** : Dünya pazarlarında bir yer işgal etmek, milletlerarası rekabet piyasasında tutunabilmek büyük bir beceri işidir. Mal pazarlamasından çok önce üretim plânlaması yapılması, dünya talebinin yüksek (veya üretiminin az) olduğu malların üretiminin teşviki, bu malların stoklanması ve belli zamanlarda piyasaya arzı önerilebilir.

d — **Tarımda Kredileme Sorunu** : Tarım ürünlerinin ihracı, bazı kamu kurumlarınca yapılmaktadır. Bu ihracatın yapılabilmesi, yurt içi ihtiyaçtan fazla üretim yapılmasına bağlıdır. Yurt içi üretim artışı, modern tarım aletleri kullanımına, sulama, gübreleme ve ilaçlamaya bağlıdır. Üretimde artışları sağlayacak «tarım kredileri», zamanında ve ucuz maliyetlerle verilmelidir. Bu suretle, buğday, pamuk, tütün, fındık vb. tarım ürünlerinde hızlı bir artış beklenebilir.

e — **Devalüasyon Sorunu** : İhracatın artışını sağlayacak bir tedbir olarak ileri sürülebilir. Ülkemizde 1946, 1958, 1970 yıllarında büyük oranlı devalüasyonlar yapılmıştır. 1970 devalüasyonu ihracatı hızlandırmış, ancak bunu takip eden enflasyon dönemi, ekonomiyi oldukça sarsmıştır. Devalüasyon için, ihraç edilecek stok mal bulunmalıdır; bugünkü şartlara göre, birikmiş mal bulunmadığından devalüasyon önerilemez. İthalattaki hızlı artışlar ise, gümrük ve benzeri «ithalattan alınan vergiler» yükseltılarak kısıtlanabilir. Bununla beraber, dünya para piyasalarının dalgalanmaları sebebiyle, (mini-devalüasyon)lar yapılması tercih edilebilir.

1 — **Sanayi üretiminin teşviki** : İhracatın artırılmasında en etkili rolü sanayi malları üretimi artışı ve satışı teşkil edecektir. Sanayi ülkeleri ile rekabete girmeksizin, ham maddesi ülkede üretilen bazı mamûllerin üretimi teşvik edilebilir. Özellikle tekstil, şeker, konserve ve salça, maden sanayiine dayalı dayanıklı ev ve mutfak eşyaları üretimi teşvik görebilir.

I — ÖNERİLER :

Ödemeler Dengesinin sağlanması ve bu denge ile ekonomik kalkınmamız arasında uyumun kurulması, her zaman ülkemizin en önemli sorunlarından birisi sayılmıştır.

Millî ekonomi içinde dış ticaretin önemi gittikçe artmakta ve ithalâtın finansmanı için kaynakların bulunması ve zorlanması gerekmektedir. Dış ticaret açıklarının büyümesi, ödemeler dengesindeki diğer kalemlerin geliştirilmesine, dış borçlanmaların artmasına yol açmaktadır.

Bu araştırmamızı, ödemeler dengesini düzeltecek bazı öneriler ileri sürmek suretiyle sonuçlandırmak gerekli ve faydalı görülmektedir.

1 — Ülke ekonomisinin dışa açıklığı arttıkça, ödemeler dengesi sorunları büyümektedir. Ülkemizin çok yönlü tarımsal ve sanayi üretimi, ekonomimizin dışa bağıllılığını azaltabilir.

2 — Ödemeler dengesini büyülten tedbirler yerine, bunları muhafazaya yönelik bir politika izlenmelidir. Bunun için de, ithâl ikâmesine yönelmiş bir sanayi kurulması, ithalâta dayalı mevcut sanayinin taleplerinin azaltılması gerekmektedir.

3 — İthal malları taleplerinin kısılabilmesi, gümrükten alınan vergi ve resimlerin yükselmesi ile mümkündür. Gümrük vergi ve resimleri 3 yönlü fayda sağlarlar: Yerli sanayinin himayesi, döviz kaynaklarının korunması, vergi kaynağı olarak bütçenin finansmanı.

4 — Ülkemizde döviz rezerv birikimi enflasyona yol açmakla beraber, belli bir rezerv stokunun muhafazası şarttır. Böyle bir rezerv, ekonominin dar boğazlarının önlenmesinde, Türk parasının dış değerinin korunmasında, ekonominin güçlü bir görünüm kazanmasında rol oynar.

5 — İhracatın gelişmesi için çok yönlü tedbirler alınmalı ve bu politika, sanayileşme ile birlikte yürütülmelidir. İhracatta vergi iadesi, en etkili bir teşvik aracı olmakla beraber, iade nisbetleri makûl ölçüler içinde tutulmalı, kaçakçılığı cazip hale getirmemelidir.

6 — İhracata yönelen sanayiye kredi, ham madde ve kuruluş yeri temininde bütün kolaylıklar gösterilmelidir. İhraç edilebilir fazlalar (tarım ve sanayi ürünleri) yaratılmalı ve iyi bir pazarlama organizasyonu ile, bu mallar gerçek fiyatları ile dünya pazarlarına arz edilmelidir.

7 — Devalüasyon, sık sık başvurulacak bir tedbir olarak düşünülmemelidir. Devalüasyon, paranın dış değerinin büyük düşmeler gösterdiği, döviz karaborsasının başladığı, mal stoklarının biriktiği hallerde tavsiye edilebilir. Bugün için ülkemizin devalüasyona gitmesi tavsiye edilemez.

8 — İşçi döviz girişleri, değişik kur uygulamaları ile artırılabilir. Ödemeler dengesinde çok önemli yeri olan işçi döviz gelirleri için çok yönlü ve ekonomiye faydalı tedbirler alınabilir. (Bu gelirlerle KİT'lere ortak olunması, yeni ve kâr garantili yatırımlar yapılması, dönen işçiye iş garantisi verilmesi gibi).

9 — Turizm gelirleri artırılabilir, turizm giderleri azaltılabilir. Bu iki konuda gerçekçi tedbirler alınmalıdır. Turizm gelirleri için altyapı ve eğitim gerekmektedir. Türk halkının dış seyahatleri (döviz kısıtlamaları, ek vergi alınması, hacı seyahatlerinde daraltmalar) yapılarak azaltılabilir.

10 — İthal edilen bazı malların Türkiye'de üretimi mümkündür. Özellikle, bir tarım ülkesinin sun'i gübre tohumluk, tarım

aletleri ve ilaçları ithaline son vermesi, bunları yerli üretimle karşılaması şarttır. Ayrıca, demir-çelik ithalâtı, montaj sanayi için devamlı makina-araç ithali de temenni edilemez. Ülke çapında petrol arama faaliyetlerinin hızlandırılması ve petrol ithalinin kısıtlanması şarttır. (Petrolden alınacak ağır vergiler, petrol tüketimini azaltabilir.)

11 — Özel Yabancı Sermaye girişleri bir süre daha teşvik edilmelidir. Ancak, bu sermayenin yerli üretimle rekabete girmesi ve büyük kâr transferleri önlenmelidir. Yabancı sermayeye tanınmış olan kâr transfer garantisi sınırlanmalı, aşırı kârlar vergileme yolu ile önlenmelidir.

12 — Proje kredileri girişlerinin, gerçekten yatırımların finansmanına hasredilmesi şarttır. Bu kredilerde, faiz nisbetleri, ödemesiz süre koşulları, taksitlerin vadeleri ve komisyon - denetleme - taşıma gibi ek şartlarda ülke çıkarları korunmalıdır. Kredi şartları, gereken bilimsellik ve samimiyet ölçüleri içinde görüşülmelidir. Proje kredileri karşılığında gelen dövizleri, ana para ve faiz ödemelerinde uzun vadeli ödeme plânlarına lüzum bulunmaktadır. Bu krediler, gerçek anlamda milli gelir artışı yaratan yatırımlarda kullanıldığı takdirde, bunların ana para ve faiz ödemeleri zamanında yapılabilecektir.

13 — Türkiye'nin ihracatında geleneksel 4 tarım ürününün büyük rolü vardır: «Pamuk, tütün, fındık, üzüm.» Son yıllarda bu dört malın satışında fazla zorluklarla karşılanmadığına göre, bunların üretimlerini artırmak zorunludur. Ayrıca, dünyanın muhtemel «açlık» durumu dikkate alınarak hububat, yağ ve şeker üretiminin hızla artırılması gerekmektedir.

14 — Tarım üreticileri ülkelerin, sanayi ülkelerine göre, ekonomik yönden zayıf oldukları bilinmektedir. Tarım ürünleri ihraç edip, sanayi mamûlleri ithal eden bütün ülkelerin dış ticaretleri açık vermektedir. Bu sebeple, tarım ürünleri yanında, sanayi ürünleri (cam, çimento, madeni eşya, tekstil vb. malların) ihracının devamı sağlanmalıdır.

15 — Dünya ticaretinde, devamlı dış ticaret açığı veren bir kısım az gelişmiş ülkelerin almakta oldukları bilimsel tedbirlerle aynen uyulmalıdır. Dünya ticaretinin gelişmesini istiyen sanayileşmiş ülkeler, gümrük tahditlerinin kaldırılmasını talep etmektedirler. Bu fikrin uygulaması, az gelişmiş ülkelerde döviz israfına yol açmakta, yerli sanayinin kurulması ve büyümesine engel olmaktadır.

16 — Hiç bir ülke, devamlı dış borçlanma yaparak ödemeler dengesini sağlayamaz. Dış borçlanmaların ülkemiz için de bir hududu bulunmaktadır. Büyük güçlüklerle sağlanan dış borçların gerçek ekonomik kalkınmaya yarayacak yatırımlara gitmesi; bu borçlar ile tüketim malı ithal edilmesi, tüketim malları üreten sanayinin korunmaması temenni edilmektedir.

17 — Ülkemiz yönünden ödemeler dengesinde 4'lü bir uygunluk sağlanması gerekmektedir: a) ihraç edilebilir fazlalar yaratıp ihracatın çeşitli teşvik tedbirleri ile artırılması, b) işçi döviz akımının devamlılığının sağlanması, c) ithalât kalemlerinin bazılarının yerli üretimle karşılanması, bazılarında yüksek gümrük alınması, d) dış borçlanmanın kalkınma için gereken yatırımlara hasredilmesi.